

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
в.о. завідувача кафедри іноземних мов професійного спрямування
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
ПАЗЮРИ НАТАЛІЇ ВАЛЕНТИНІВНИ
на дисертаційне дослідження ПЕТРОВОЇ СОФІЇ ОЛЕКСІЇВНИ
«Тенденції розвитку дуальної системи вищої освіти Німеччини»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
галузь знань 01 Освіта, педагогіка**

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження Петрової С.О. обумовлена необхідністю повоєнного відновлення України та забезпечення її подальшого сталого розвитку з одного боку, та інтеграцією як економіки, так і системи освіти України до міжнародних вимог європейської системи розподілу праці. Зазначені чинники актуалізують потребу вдосконалення процесу підготовки фахівців в нових умовах функціонування сфери вищої освіти. Модернізація вітчизняної системи освіти проводиться з метою усунення основних недоліків традиційних форм і методів навчання майбутніх фахівців, у напрямку подолання розриву між теорією і практикою, освітою та виробництвом, врахуванням вимог роботодавців згідно з попитом сучасного ринку праці.

Найкращою формою організації освіти, яка враховує зазначені вимоги є дуальна, вперше запроваджена в Німеччині. Німецька система професійної освіти з дуальним оточенням як в компаніях та професійних закладах є міжнародно-визнаною успішною моделлю. І тому, багато концепцій та проектів мають на меті перенести цей підхід до інших країн та освітніх систем. В цьому контексті важливо розглянути специфіку та вимоги до такого перенесення досвіду Німеччини до інших країн, визначити найбільш успішні практики, які можуть полегшити українським закладам процес запровадження конструктивних ідей досвіду зарубіжних країн.

Актуальність проблеми доведено авторкою та конкретизовано в коректно сформульованому науковому апараті дослідження, котрий відповідає вимогам і є самостійним для розв'язання всіх поставлених завдань, окреслених дисертанткою. Визначена авторкою логіка є послідовною, відповідає науковий проблемі та спрямована на системне її вирішення.

Свідченням ґрунтовності виконаної роботи є її зв'язок із тематичним планом науково-дослідницьких робіт Хмельницького національного університету в межах науково-дослідницької роботи «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663). Тема роботи затверджена вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 27.10.2022 р).

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації забезпечується застосуванням у ході її виконання методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета дослідження та підтверджується застосуванням необхідного комплексу методів дослідження, відповідною і достатньою джерельною базою, коректною кількісною обробкою та якісним аналізом, а також практичним впровадженням дослідницьких результатів. Для досягнення мети та завдань дослідження в роботі було використано такі методи дослідження: *теоретичні* – аналіз (компаративний, історичний, структурно функціональний) синтез, узагальнення, систематизація та порівняння – для опрацювання наукової літератури з проблем дуальної системи вищої освіти, нормативно-правових документів, аналітичних звітів міжнародних і національних інституцій, а також для уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження та виявлення основних наукових підходів до тлумачення принципу дуальності у вищій освіті. *Пошуковий метод та метод наукової екстраполяції* - для обґрунтування можливостей використання конструктивних ідей німецького досвіду розвитку дуальної системи вищої освіти в умовах українського освітнього простору з урахуванням його інституційних та соціально-економічних особливостей, для формулювання узагальнених висновків, виявлення раціонального та практично ціннісного в наукових працях із порівняльної педагогіки, професійної освіти та освітньої політики. *Емпіричні методи* – спостереження, інтерв'ю та фахові дискусії з представниками закладів вищої освіти й підприємств-партнерів Німеччини – дали змогу отримати первинні дані щодо практик реалізації програм дуальної системи вищої освіти, уточнити результати теоретичного аналізу та забезпечити їхню емпіричну верифікацію.

Сформована автором джерельна база відзначається різноманітністю і достатньою структурною повнотою. Вона включає 201 найменування, із них 45 – англійською мовою, 92 – німецькою мовою, що слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи. Значну цінність для дослідників та практиків педагогічної освіти мають додатки, котрі грамотно оформлені. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується також широкою апробацією результатів дослідження. Дисертантка представила основні положення своєї дисертації на багаточисельних науково-практичних і науково-методичних конференціях різних рівнів, а також інших науково-практичних заходах.

3. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації: поглиблено теоретичне розуміння дуальності як системоутворювального принципу організації професійно орієнтованої вищої освіти на основі комплексного аналізу сучасних тенденцій розвитку дуальної освіти в Німеччині; на основі аналізу й узагальнення сучасних тенденцій розвитку витлумачено поняття «дуальна система вищої освіти» як інституційно організованої форми здобуття освіти, що ґрунтується на системній інтеграції академічного навчання у закладах вищої освіти та професійної діяльності здобувачів освіти на підприємствах за умов чіткого нормативного регулювання, інституційної координації та розподілу відповідальності між учасниками

дуального процесу; узагальнено комплекс взаємопов'язаних тенденцій, що визначають інституційну зрілість і адаптивність німецької дуальної системи вищої освіти до соціально-економічних змін; схарактеризовано глобальні тренди інституційно організаційної трансформації дуальної вищої освіти (диференціація моделей дуального навчання, інтеграція дуальної освіти у регіональні інноваційні екосистеми, удосконалення системи забезпечення якості та акредитації дуальних програм) та змістово-дидактичні, соціально-партнерські та зовнішні виміри трансформації дуальної вищої освіти (поглиблення інтеграції теоретичної і практичної підготовки, розширення партнерських мереж і типів роботодавців, професіоналізація наставництва та розвиток кадрового потенціалу дуальних програм, вплив цифровізації, інноваційних процесів та інтернаціоналізації на організацію освітніх траєкторій, компетентнісний профіль випускників і зміст професійної підготовки); доведено взаємозалежність цих тенденцій з підвищенням релевантності результатів навчання та стійкого розвитку дуальної системи вищої освіти Німеччини; визначено типи інституційних практик реалізації дуальної вищої освіти в Україні та виокремлено інкрементальну, партнерсько-інтегровану й проектно-пілотну моделі як найбільш ефективні; обґрунтовано можливості адаптації конструктивних ідей німецького досвіду в українському освітньому просторі з урахуванням національних соціально-економічних і інституційних умов та перспективні напрями розвитку дуальної вищої освіти України з урахуванням німецького досвіду як референтної моделі без механічного перенесення її інституційних форм.

4. Нові факти, одержані здобувачем.

У дисертаційній роботі Петрової С.О. *вперше* виявлено та обґрунтовано сучасні тенденції розвитку дуальної системи вищої освіти Німеччини, а саме: інституціоналізація дуальної системи вищої освіти як складової національної системи професійної підготовки; еволюція моделей дуальних освітніх програм у взаємозв'язку з розвитком ринку праці та регіональної економіки; посилення ролі соціального партнерства між закладами вищої освіти, роботодавцями та державними інституціями; розширення функціональної участі підприємств у формуванні змісту освітніх програм і результатів навчання; професіоналізація наставництва як ключового елемента забезпечення якості практичної підготовки; диверсифікація організаційних моделей дуального навчання у вищій освіті; інтеграція академічної підготовки з навчанням у процесі та через працю; посилення компетентнісної орієнтації дуальних освітніх програм; зростання значущості дуальної системи вищої освіти як інструмента регіонального розвитку та кадрової політики; окреслено можливості використання конструктивних ідей німецького досвіду розвитку дуальної системи вищої освіти в умовах українського освітнього простору з урахуванням інституційних, правових та соціально-економічних особливостей національної системи вищої освіти; конкретизовано умови та обмеження адаптації окремих елементів німецької моделі без механічного перенесення інституційних рішень; *удосконалено* критерії порівняння дуальної системи вищої освіти Німеччини та України; *подальшого розвитку* набули сутнісні характеристики та змістове наповнення поняття «дуальність» як системоутворювального принципу інтеграції академічної підготовки та професійної діяльності, а також його

інтерпретації відповідно до зарубіжної й української семантики; підходи щодо розвитку механізмів соціального партнерства та розроблення моделей участі роботодавців у підготовці фахівців у Німеччині. До наукового обігу введено нові персоналії, факти, поняття, теоретичні ідеї та підходи з проблем розвитку дуальної системи вищої освіти в Німеччині.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні та упровадженні методичних рекомендацій «Дуальна вища освіта в Німеччині» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти Хмельницького національного університету. У змісті методичних рекомендацій обґрунтовано генезу дуальної системи вищої освіти в Німеччині, історичні передумови формування дуального принципу, нормативно-правові та інституційні засади її функціонування, а також диференціацію моделей реалізації дуальних програм у німецькому освітньому просторі. Окреслено можливості використання конструктивних ідей німецького досвіду розвитку дуальної системи вищої освіти в умовах українського освітнього простору з урахуванням інституційних, правових та соціально-економічних особливостей; визначено перспективні напрями інституційного зміцнення дуальної вищої освіти в Україні.

Матеріали дисертації можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти України під час викладання навчальних дисциплін і спецкурсів із порівняльної професійної педагогіки, педагогіки вищої школи, освітньої політики та управління освітою, забезпечення якості вищої освіти, а також у процесі розроблення й коригування освітньо-професійних та освітньо-наукових програм. Узагальнені положення та висновки дослідження можуть бути застосовані для обґрунтування організаційно-педагогічних механізмів упровадження дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні, зокрема моделей співпраці між закладами вищої освіти та роботодавцями, організації практичної підготовки, наставництва та узгодження результатів навчання. Прогностичний потенціал дослідження зумовлений можливістю використання його результатів як теоретико-методологічного підґрунтя для подальших порівняльно-педагогічних розвідок у сфері дуальної системи вищої освіти, аналізу інституційних моделей інтеграції освіти та ринку праці, а також для підготовки й реалізації наукових досліджень магістрантами, аспірантами та докторантами.

6. Основні положення дисертаційного дослідження впроваджені в освітній процес таких закладів:

Результати дослідження впроваджені в освітній процес Хмельницького національного університету (довідка № 141/112 від 30.12.2025), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 49/03-33 від 14.01.2026), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/01 від 13.01.2026), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/145 від 13.01.2026).

7. Оцінка структури та змісту дисертації.

Зміст дисертаційного дослідження логічно побудований, цілісний, завершений, чітко структурований. Дисертація складається зі вступу, трьох

розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу, разом – 201 найменування, із них 45 – англійською, 92 німецькою мовами), 12 додатків. Загальний обсяг роботи становить 292 сторінки, із них основного тексту – 219 сторінок. Дисертація містить 16 таблиць.

У вступі обґрунтовано актуальність виконаного дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; представлено апробацію та впровадження результатів дослідження; подано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі «*Теоретико-методологічні засади розвитку дуальної системи вищої освіти в Німеччині*» з'ясовано стан розроблення проблеми в українському й зарубіжному науковому дискурсі. Порівняно підходи українських вчених (дуальна форма освіти розглядається як складова ширших трансформацій європейського простору вищої освіти, пов'язаних із переорієнтацією освітніх програм на результати навчання, практичну релевантність і посилення взаємодії університетів із соціально-економічним середовищем) та зарубіжних дослідників (Німеччини, Австрії та Швейцарії, питання дуальної системи охоплюють широкий спектр проблем – від концептуально-методологічних засад до емпіричних оцінок ефективності, впливу на працевлаштування випускників і розвиток людського капіталу) до проблеми. Виявлено брак цілісних теоретико-методологічних узагальнень, що інтегрують різноспрямовані студії в єдину рамку аналізу. Доведено, що дуальна система вищої освіти сьогодні сприймається як одна з ключових форм реалізації концепцій «lifelong learning» та «learning in and through work». Авторкою наголошується на тому, що стійкість німецької дуальної системи освіти забезпечують кілька взаємопов'язаних чинників: багаторівневе правове регулювання, зовнішня акредитація програм, система професійних палат як гарантів якості практичної складової, а також механізми соціального партнерства й спільного фінансування.

Доведено, що дуальна форма здобуття освіти є ефективним інструментом синхронізації освітнього процесу з реальними потребами економіки. Інституційна зрілість німецької моделі проявляється у збалансованості трьох базових компонентів: нормативного (правові гарантії і стандарти якості), економічного (спільне фінансування і мотивація підприємств) та соціально культурного (партнерство і взаємна відповідальність суб'єктів). Окреслено методологію дослідження дуальної системи вищої освіти Німеччини, яка поєднує аналіз нормативно-правових документів, статистичних даних, аналітичних звітів і наукових публікацій із якісними методами збору емпіричних даних. В концептуальній рамці аналізу авторкою були окреслені інституційні, організаційні, дидактичні, економічні та нормативно-правові характеристики дуальної системи вищої освіти. На основі цієї критеріальної рамки було здійснено узагальнення результатів аналізу та ідентифіковані ключові тенденції розвитку дуальної системи вищої освіти Німеччини.

У другому розділі «*Тенденції трансформації дуальної системи вищої освіти Німеччини на сучасному етапі*» подано загальну характеристику

дуальної системи вищої освіти Німеччини, виявлено та узагальнено основні напрями еволюції дуальної системи вищої освіти, які проявляються у правовому регулюванні, організаційних моделях, фінансово-економічних механізмах, дидактичних підходах, кадровому забезпеченні, інституційній взаємодії та визначенні результатів навчання, увагу приділено зіставленню спеціалізованої моделі дуальної системи освіти, реалізованої в Дуальному університеті Баден-Вюртемберга, та інтеграційних моделей дуальних програм у межах університетів прикладних наук, зокрема Університету прикладних наук Фленсбурга.

Схарактеризовано структуру системи вищої освіти, та досліджено типологію програм навчання. З'ясовано правові і організаційні засади, що визначають функціонування дуальної системи вищої освіти. Виявлено особливості фінансового забезпечення дуальної системи вищої освіти, що реалізується на засадах державно-приватного партнерства, у межах якого ЗВО фінансуються з бюджетів федеральних земель, а підприємства інвестують у практичну підготовку студентів, оплату праці та розвиток навчально-виробничої бази. Схарактеризовано інституційно-організаційну трансформацію дуальної системи вищої освіти в Німеччині, що охоплює сукупність взаємопов'язаних змін, і які відображають перехід від відносно уніфікованих і централізованих форматів дуального навчання до диференційованих, поліцентричних і контекстно чутливих моделей, адаптованих до економічної структури федеральних земель і типів підприємств партнерів. Виявлені провідні тенденції розвитку сучасної дуальної системи вищої освіти Німеччини (інституційна диференціація, поглиблена інтеграція у регіональні інноваційні екосистеми, еволюція фінансово-організаційних механізмів дуальної системи вищої освіти, удосконалення системи забезпечення якості та акредитації дуальних програм у Німеччині, поглиблення інтеграції теоретичної та практичної підготовки, розширення партнерських мереж і типів роботодавців у дуальних програмах, професіоналізація наставництва та розвиток кадрового потенціалу дуальних програм, цифровізація та інноваційна трансформація дуальної системи вищої освіти Німеччини. інтернаціоналізація та транскордонне співробітництво дуальних програм у Німеччині, компетентнісна еволюція дуальної системи вищої освіти в Німеччині), завдяки яким дуальна система вищої освіти Німеччини функціонує як інституційно зріла, адаптивна та стратегічно орієнтована модель, у якій поєднуються структурна стабільність і висока варіативність форм реалізації.

У третьому розділі *«Становлення та перспективи розвитку дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні у контексті референтного німецького досвіду»* схарактеризовано стан та особливості впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні

Наголошено, що практика впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні, яка станом на зараз не функціонує як цілісна, інституційно завершена система, а реалізується у вигляді окремих нормативних ініціатив, пілотних проєктів і локальних практик закладів вищої освіти у співпраці з роботодавцями, характеризується високим рівнем варіативності, залежністю від інституційної ініціативи окремих закладів освіти та нерівномірністю розвитку за галузями підготовки. Соціально-економічні та освітні передумови

становлення дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні формувалися під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників: невідповідності між освітою і ринком праці, структурних змін економіки, демографічних викликів, трансформації освітньої політики та внутрішніх інституційних потреб закладів вищої освіти. На підставі визначених критеріїв, у розвитку дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні виокремлено чотири основні етапи: до-інституційний, ініціативно-експериментальний, пілотно-нормативний та етап інституційного пошуку. Результати теоретичного аналізу дуальної системи вищої освіти Німеччини та емпіричного дослідження практик упровадження дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні дозволили обґрунтувати перспективні напрями розвитку дуальної системи вищої освіти в Україні з огляду на конструктивні ідеї досвіду Німеччини. Дослідження практик реалізації дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні засвідчило наявність різних інституційних моделей, що співіснують у межах одного освітнього простору. Типологізація цих практик дозволила виокремити інкрементальні, партнерсько-інтегровані та проєктно-пілотні моделі, кожна з яких має власні переваги та обмеження. Визначені перспективні напрями розвитку дуальної системи вищої освіти в Україні (інституційне посилення механізмів координації між основними суб'єктами дуального навчання, створення та інституціоналізація координаційних механізмів, формування стабільного соціального партнерства між закладами вищої освіти та роботодавцями, формування комплексної фінансово-організаційної моделі).

Загальні висновки відповідають визначеним завданням, обґрунтовані та переконливі, що свідчить про самостійність і логічність суджень, належну наукову готовність дисертантки. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог. Отже, здійснений детальний аналіз дозволяє констатувати, що дисертаційна робота Петрової Софії Олексіївни за структурою, змістом, обґрунтованістю основних положень, висновків є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні результати дослідження опубліковано у 11 працях, із них 4 наукових статей у фахових виданнях України, 6 публікацій – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 методичні рекомендації.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Петрової Софії Олексіївни вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. На нашу думку, дисертаційне дослідження потребує більш ретельного вивчення питання забезпечення якості дуальних освітніх програм, зважаючи на актуальність цього питання для Української вищої школи.

2. Надзвичайно цінним є проведене вивчення ролі роботодавців у реалізації дуальних освітніх програм. Проте, хотілося б дізнатись як здійснюється процес оцінювання результатів практичної компоненти навчання студентів на підприємствах.

3. Переконані, що робота значно би виграла, якби був доданий аспект унаочнення результатів дослідження. Так, у другому розділі (пп. 2.2 та 2.3) результати аналізу трансформацій дуальної системи вищої освіти Німеччини

потребують структурування та узагальнення ключових тенденцій у вигляді таблиці.

4. У роботі обґрунтовано перспективи використання конструктивних ідей німецького досвіду розвитку дуальної вищої освіти в Україні. Водночас подальші дослідження могли б бути спрямовані на розроблення конкретних моделей впровадження дуальних програм у різних галузях української вищої освіти.

5. Визнаємо надзвичайну цінність автентичних матеріалів, які були проаналізовані авторкою та представлені у Додатках до дисертаційного дослідження, але маємо зазначити, що деякі з них (семестровий ротаційний план дуальної освітньої програми в Дуальному університеті Баден-Вюртемберга, модульно-екзаменаційний план і нормативне забезпечення практичної фази, Додатки В і Г) подані німецькою мовою, що ускладнює їх вивчення.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, жодним чином не знижують наукової цінності роботи. Загалом подана дисертаційна робота вирізняється фундаментальністю, оригінальністю, інтегрованим характером, глибиною теоретичного аналізу й новизною методичних пропозицій та у повній мірі відповідає шифру спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Петрової С.О. на тему: «Тенденції розвитку дуальної системи вищої освіти Німеччини» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам, передбаченим пунктами 6 і 7 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. №40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 р., №759), а її авторка Петрова Софія Олексіївна заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта, педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
в.о. завідувач кафедри іноземних мов
професійного спрямування
Державного університету
«Київський авіаційний інститут»

